

Маєвська Л. НАЦІОНАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ РІДНОЇ МОВИ

Житомирський державний
педагогічний університет
імені Івана Франка

Формування національної ідентичності особистості є органічною складовою соціального та особистісного становлення кожної сучасної людини. Це потужний засіб "самовизначення та самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективного образу особистості та своєї самобутньої культури. Саме завдяки спільній неповторній культурі ми спроможні дізнатися, "хто ми такі" в сучасному світі. Відкривши цю культуру, ми "наново відкриваємо собі" своє автентичне "Я" [1: 26].

Такий підхід до формування особистості потребує переосмислення проблем виховання на сучасному етапі, його національної суті та характеру, відновлення виховання як цілісної системи, яка існувала протягом століть і завдяки якій молодь засвоювала досягнення попередніх поколінь, пізнавала генетичний код рідного народу, його національний характер, своєрідність способу світовідчуття, національний спосіб мислення "[2: 21-22].

Виховання - це процес передачі новим поколінням здобутків попередників у всіх галузях людського знання, процес засвоєння усього найкращого, що створено людською спільнотою за період її існування, у галузі матеріальної та духовної культури. Мова ж будь-якої нації - це дзеркало культури, сховище духовних сил, форма свідомості і буття нації. У мовній системі відображаються психічні, етнічні та інші особливості народу. Великий педагог К.Ушинський у статті "Рідна мова" писав: "Мова народу - кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя... У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина... Мова - найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле" [3: 41-42].

Мова від природи є не тільки формою буття кожного етносу (народу, нації), але й самим буттям. Вивчивши досконало мову певної спільноти, ми тим самим зможемо дослідити її буття, історичні реалії, різні сторони культури. Соціологи відстоюють думку, що мова – це істотна сила людини. Академік І.К.Білодід конкретизує цю позицію у формулах: мова - "важлива соціальна якість людини"[4:269]; "знаряддя життєдіяльності людини" [4:286]. У цих формулах міститься новий, нестандартний зміст: зв'язок мови з самою сутністю людини, мова як самостійне суспільне явище, що відображає загальнолюдські і національно специфічні риси культури народу. Ці погляди беруть свій початок від традицій давньоруської книжності, продовжуються в стінах Києво-Могилянської академії, перегукуються з дослідженнями О.О.Потебні. *Слово розглядалося ним як модель світу, як меч духовний, як найважливіший засіб соціалізації особистості.*

Геніальний італієць А.Данте був переконаний, що відкрити душу дитини, допомогти створити її образи та поняття, роздуми й пристрасті можна лише за допомогою мови, якою розмовляла зі своїм дитинчам мати з перших років життя, за допомогою мови свого народу.

"Коли добре щось умієте - того не забувайте, а чого не вмієте - то учітесь", - так передав естафету своєму далекому в часі, але рідному духом нащадкові, Тарасу Шевченку Володимир Мономах. Вчитися як на досвіді свого народу, так і чужих, але не за рахунок витіснення, а то й зневаги свого, а так, щоб була "мудрість своя". То ж і закликав Кобзар: "і чужому навчаєтесь, й свого не цурайтесь".

"Думка і мова" - ось аспект дослідження великого лінгвіста О.О.Потебні. На основі такого підходу він зробив епохальні відкриття: мова - це і досвід, і філософія людини (суспільства) та нації, міра їхнього інтелекту й світогляду, код психіки та міра морального, естетичного, психічного розвитку. Мова - це найтривкіший феномен спадкоємності поколінь і традицій, найуніверсальніший засіб самовираження. *Міра володіння рідною мовою є мірою духовності людини та суспільства, отже - мірою загального поступу* [5]

Якщо мова - душа народу, а пісня - його дух, то колискова – народження цього духу, бо вона сповиває материнським наспівом маленьку людину, крихітку життя. Материнський наспів найщиріше виколісує, висловлює суть розквітлої і щасливої душі. Тут не можна підвищувати голос, мелодія тихоплинна, зачаровує, заколисує ніжністю, доступністю і простотою. Поетичні рядки у колискових приваблюють своєю пестливістю, сповідальністю і художньою довершеністю. В кожному слові проміниться світ добра, неодцвітної зваби, краси, материнської любові та справедливості.

В народному дитинознавстві колисковим пісням надається особливого значення, бо в них віддзеркалюються найглибинніші людські почуття та чесноти, які є творчістю жіночої поетичної душі, психологічним ґрунтом, на якому росте дитина. Колискові пересипані такими виразами, як: "Ой баю, мій баю, котка заспіваю", "Баєчки, баю, котка пригукаю". Слово *баяти* зберігає праслав'янську форму, яка могла бути утворена від дієслова *говорити* [6:39]. Від нього утворено слово *балувати* у значенні *пестити, лікувати словом, замовляти*. Підготувати маля до життя у суспільстві – найважливіша функція колискових наспівів.

Відредаговані віками тексти колискових пісень є "дословесним діалогом людини з Космосом. Мати-берегиня говорить з вищими силами природи, бавить дитину, люляє її, веде магічну гру-містерію" [7:50]. Слово *люлі* вживається як побажання приємного сну дитині, як приспів [6:499]. Сучасні етимологічні словники пояснюють це слово як звуконаслідувальне, подібне до спільноіндоевропейського *лолаті* - рухатися туди-сюди, тремтіти, колихатися [8:325]

Підґрунтям для пояснення лексеми *ляля* може служити світоглядне уявлення наших предків про походження життя та прадавні міфологічні образи. "Прихід", народження дитини завжди було найбільшою таємницею. Прагнучи досягнути причину, що спонукала два Першоджерела поєднатися для створення Третього Життя, наші предки прийшли до висновку, що ця причина є незбагненою для простих смертних. Вони вирішили вважати це загадковою грою "вищої" сили, яку назвали *ляля*. В Індії слово набуло звучання *ліла*, зберігаючи при цьому первинне значення гри вищих сил. В сучасній українській мові існують слова на позначення ігрової діяльності: *лялька, ляля, леліяти, ляляти* (в значенні "оточувати когось турботами"). У давніх обрядових піснях слово *леліяти*, тобто колихати, доглядати, милувати, пестити, зустрічається досить часто.

За міфологічним словником *Лель* - це язичницьке божество кохання та шлюбу. У творі Т.Шевченка "Царі" читаємо: "Перед богами Лель і Ладі огонь Рогніди розвели"[9:368]. Ідентифікувати статі наведеного образу важко. М.І.Костомаров зазначав, що подібна двостатева міфологічна істота уособлює собою природу первісну і абсолютну; природу, яка не виявляється у протилежностях [10:228]. У колискових піснях традиційно немовля ніби виступає синонімом до слова *Лель*: воно ще не хлопчик, не дівчинка, *воно ще маля, дитя, ляля*. А звідси слідує, що колискова пісня є давньою ритуальною грою "Ляля", учасниками якої є мати і дитина. Суть такої гри, на нашу думку, зводиться до того, щоб приховати немовля від злих сил, приспати їх, обманути.

Лексеми *сон, спати* є стержневими кожної колискової пісні. Праслав'янський корінь *съп* міститься у словах *съпати*- заснути, зануритися в сон, *усъпнути* - померти, *успеніє* - сон, кончина, смерть [11: 393]. Етнографи стверджують, що в колискових піснях мати часто використовує характерний для архаїчної культури прийом обману смерті: переконує темні сили, що дитина "спить", вона "не жива", отже не слід її будити.

"Колискові мелодії - перше джерело, з якого ми черпаємо почуття краси, музики, звучання. Це надзвичайно правдивий, довірливий і світлий витвір людського таланту, людської долі. А правда завжди дружить з добром. І колискова мовби навчає нас жити по правді. Дорогоцінно це й тому, що довіра і правда відкриваються нам з найменших років, з колиски"[12: 47]. За рівнем художньої майстерності колискові стоять у світі високої поезії. Слова материнської пісні - жива артерія життя, ужиткова спадщина, поетичність, щирість та безпосередність якої становить основу морально-етичних смаків дитини.

Слово... Воно вчить і розважає, охороняє і застерігає, ніжить і карає, чарує і веде у світ незнаний. Маленьку дитину на цьому світі зустрічає лагідне, пестливе мамине слово. В народі існує віра в те, що чим більше мати виспіває колискових над дитиною, тим щасливішою і мудрішою вона ростиме, здоров'я матиме та добру душу, котра відчуватиме своє і чуже щастя та горе.

Хоч маля не розуміє значення слів, не поєднує їх в сюжетний виклад, та потрохи прислухається до мелодійного слова, до переливів матиного голосу, до звуків рідної мови. То елемент національного виховання. Якщо під таким кутом зору підходити до поняття "рідна мова", то материнська мова і є рідною. Тоді ключем до національного виховання буде мова. Звичайно, можна з пелюшок навчити і будь-якої чужої мови, але вона не матиме фізіологічної основи - генетичного коду дитини як представника конкретної нації. Слово матері є важливим елементом формування психічного та фізичного стану дитини, воно будує характер, психіку.

Зростає дитина в аурі рідного слова, прислухається до ніжних мелодій, нанизує мовне намисто в глибини душі. Пізніше це виявиться в грі, забавлянці, загадці, прислів'ї. Дитина осягає зовнішній світ за допомогою мови: поєднує предмет і звуковий символ його назви. Так стають зрозумілими і близькими для неї реалії навколишнього світу (це одна із важливих проблем, які стоять перед педагогами, що прагнуть знайти вірні стежини до душі дитини).

Етап раннього етнічного самоусвідомлення є першоосновою, центральним коренем патріотизму. Цей процес розпочинається з перших днів життя дитини, продовжується в дошкільному віці і в шкільні роки. Вихователь дитини – батько, мати, бабуся, дідусь, вчитель тощо – повинен пам'ятати важливу істину: справа ця вимагає делікатності та виваженості, аби не пропагувати віджилі елементи культурної системи. "Інакше ми ризикуємо замість реального виховання та соціалізації отримати педагогічний фарс і буфонаду. Дійсна проблема полягає в тому, що стан звичаїв нашого народу, як і стан соціального здоров'я загалом, вимагає на сьогодні кваліфікованої педагогічної діагностики, терапії та культивування"[13:283]

Проблему етнічного самоусвідомлення розв'язати лише педагогічними методами неможливо. Потрібна єдина система соціальних стосунків, що побудована на принципах національного самозбереження та виживання. Лише при такому підході буде розв'язано завдання національно зорієнтованої соціалізації молоді, а підсумком стане національно-етнічне самовизначення як вищий рівень становлення особистості. Зв'язуючою ланкою, особливо важливим засобом виступатиме рідна мова. Виховання набуває особистісного орієнтування, дитина саморозвивається, самовдосконалюється, формує своє "Я" як конкретний представник певної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ентоні Д.С. Національна ідентичність. – К.: Основа, 1995. – 223с.
2. Мартинюк І.В. До питання сутності національного виховання // Нові технології виховання: Збірник наукових статей. – К.: ІСДО, 1995.
3. Кононенко П. Свою Україну любіть. – К.: "Твім інтер", 1996.
4. Білодід І.К. Вибрані праці: В 3-ох т. Т.1. – К., 1986.
5. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К.: Либідь, 1995.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. Бусел В.Т. – Ірпінь: Перун, 2001.
7. Сивачук Н. Дитина у світогляді українського народу // Поч.школа. – 2000. - №5.
8. Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. Т. 3. – К., 1989.
9. Шевченко Т.Г. Царі // Шевченко Т. Кобзар. – К., 1987. – 606с.
10. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. - К., 1994. – 384с.
11. Цыганенко Г.А. Этимологический словарь русского языка. – К., 1989. – 519с.
12. Сингаївський М. В ній серце сина билося...// Поч.школа. – 1993. - №3.